

HAN HANEDANLIĞININ SAVAŞÇI İMPARATORU: HAN WU DI 汉武帝

WARRIOR EMPEROR OF THE HAN DYNASTY: HAN WU DI 汉武帝

Nurcan KALKIR¹

Öz

Bu makalenin konusu Han Hanedanlığı döneminin (M.Ö.206-M.S.220) yedinci İmparatoru Han Wu Di'nin politikaları ve Hunlarla mücadelesidir. Amacı, Wu Di'nin siyasi, askeri, ekonomik politikalarına, onun döneminde yaşanan Hun-Çin savaşlarına ve iki devlet arasında değişen ilişkilere ışık tutmaktır. Çalışmada birincil tarih kaynakları kullanılmıştır. Araştırma, Wu Di'nin klasik Çin tarih kayıtlarındaki biyografileri taranarak gerçekleştirilmiştir. Wu Di, siyaset, askeri örgütlenme, bürokrasi ve ekonomi alanlarında köklü reformlar yapmıştır. Ayrıca Konfüçyüs öğretileri doğrultusunda gerçekleştirdiği uygulamalarla dikkat çekmiştir. Wu Di'nin hüküm sürdüğü döneme damgasını vuran bir diğer olgu ise Hun-Çin ilişkilerinde yaşanan değişimdir. Han Hanedanlığının kurulduğu yıllarda Çin siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda oldukça zayıf bir durumdadır. Hunlar ise Mo Dun liderliğinde hızla güçlenmektedir. Hunlar sık sık Çin sınırlarında yağmalar yapmaktadır. Bazen ise bu yağmalar kuşatmalara kadar gitmiş ve her seferinde ardından barış anlaşmaları yapılmıştır. Han Wu Di döneminde bu barış antlaşmaları son bulmuştur. Çin için sürekli bir tehdit unsuru sayılan Hunlarla olan ilişkiler farklı bir boyut kazanmış ve iki devlet tarihinde de büyük ölçüde önemli olan Hun-Çin savaşları başlamıştır. Bu savaşlar sonucunda Hunlar, Çin için ciddi bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Wu Di, savaş yanlısı politikalarıyla Çin ve Türk tarihinin en etkili hükümdarlarından biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Han Wu Di, Liu Che, Hun-Çin savaşları, Reformlar

Abstract:

The subject of this article is the policies of Han Wu Di, the seventh Emperor of the Han Dynasty (206 BC-220 AD), and his struggle with the Huns. Its purpose is to shed light on Wu Di's political, military economic policies, the Hun-China wars in his period and the changing relations between the two states. In the study primary historical sources has been used. The research has been carried out by scanning Wu Di's biographies which in classical Chinese history records. Wu Di has made fundamental reforms in the fields of politics, military organization, bureaucracy and economy. He has also attracted attention with the practices he carried out in line with Confucian teachings. Another phenomenon that marked the period of Wu Di reigned is the change in Hun-China relations. In the years when the Han Dynasty established, China was very weak situation in political, military and economic fields. Huns, on the other hand, have been rapidly got stronger under the leadership of Mo Dun. Huns often have plundered on the borders of China Sometimes these lootings have caused the sieges and each time a peace treaties have been made afterwards. These peace treaties have come to an end in the Han Wu Di period. Relations with the Huns, which are regarded as a constant threat for China, have gained a different dimension and the Hun-China wars which are of great importance also in the history of both states have started. As a result of these wars, the Huns have been no longer a serious threat to China. Wu Di has been one of the most influential rulers in Chinese and Turkish history with his pro-war policies.

Keywords: Han Wu Di, Liu Che, Hun-Chinese wars, Reforms

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, nurcankalkir@gmail.com, Orcid no: 0000-0002-2325-384X

Giriş

Bu çalışmada Çin tarihinin en önemli hükümdarlarından biri olan Han Wu Di'nin siyasi, askeri, ekonomik politikaları ile yine bu hükümdarın Hunlara karşı izlediği savaş yanlısı politikanın yol açtığı Hun-Çin savaşları ele alınmıştır. Han Hanedanlığının (M.Ö.206-M.S.220) yedinci imparatoru olan Han Wu Di'nin hanedanlık tarihi açısından özel bir yeri vardır. Çin tarihinin uzun süre tahtta kalan hükümdarlarından biri olan Han Wu Di, Konfüçyüs Öğretisinden derinden etkilendiği için eski görgü sistemini, törenleri, müzikleri, bu ekole ait her şeyi geri getirmek için çabalamış ve Taixue adı verilen dönemin en yüksek eğitim kurumunu açarak bu öğretinin statüsünü yükseltmiştir. Merkezi otoriteyi güçlendirmek için ticarete, para basımında, toprak sisteminde reformlar yapmış, tüm kazançların merkezi hükümete dönmesini sağlamıştır. Batı Bölgeleri²'ni tanımak için faaliyetlerde bulunmuş, İpek Yolu'nun açılmasını sağlamış, bu şekilde oradaki devletler hakkında bilgi edinerek farklı siyasi politikalara imza atmıştır. Wu Di'nin en dikkat çekici politikalarından biri de Hun -Çin ilişkilerini geçmiş 6 hükümdarın aksine ters yüz etmesi, Hunlara karşı izlenen barış yanlısı politikardan savaş yanlısı politikalara geçmesidir. Hatta Wu Di'nin İpek Yolu'nun açılmasıyla sonuçlanan Batı Bölgesi'ne yönelik keşif faaliyetleri de bu savaş yanlı politika doğrultusunda Hunlara karşı yeni ittifaklar kurma arayışının bir ürünüdür. Bu çalışmanın amacı, Han Wu Di'nin klasik Çin tarih kaynaklarında yer alan biyografilerinin analizi yoluyla Wu Di dönemi Çin ülkesinde yaşanan dönüşümlere ve Hun -Çin ilişkilerine ışık tutmaktır.

Han Hanedanlığı M.Ö. 202 yılında Liu Bang'ın Han Gaozu unvanıyla tahta geçmesiyle kurulmuştur. Hanedanlık ilk yıllarında ekonomik, siyasi ve askeri açıdan oldukça zayıf bir durumdadır. Han Hanedanlığının oldukça kırılğan olduğu bu dönemde, Hun tarafında Metehan (Modun 冒顿), babası Teoman'ı (Touman 头曼) öldürerek Hunların lideri olmuş, yeni bir askeri teşkilat kurmuş, etrafındaki kavimleri kendisine bağlamış ve özgün bir devlet oluşumu yönünde ciddi ve güçlü adımlar atarak Han Hanedanlığı açısından önemli bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Han Shu (Han Tarihi) adlı kitapta Hunların güçlü olduğu dönemden şu şekilde bahsedilmektedir: “Chun-Wei'den Touman'a kadar olan bin yıldan fazla süre içerisinde Hunlar bazen güçlenmiş, bazen de zayıflayarak kendi içlerinde ayrılıklar yaşamışlardır. Ancak Modun döneminde en güçlü hale gelmişlerdir.” (Xu, 2004: 1863). Han Shu'nun yazarı Ban Gu tarafından da kaydedildiği gibi Hunlar, Modun'un başa geçmesiyle güçlenmişlerdir. Dünya tarihinde önemli ve güçlü bir göçebe ulus olarak kabul edilen Hunlar, Yuezhi³ (月氏), Loulan (楼兰), Wusun (乌孙) gibi 26 ulusu kendisine bağlamış ve topraklarını sürekli genişletmiştir. Hunlar yağmalarla, saldırılarla, hatta kuşatmalarla Çin'i sürekli tehdit etmeye devam etmiştir. Bu nedenle Han Hanedanlığı dönemi tarih kaynaklarında Hunlardan Xiongnu (匈奴) adıyla sıklıkla bahsedilmektedir. Çin, Han Wu Di dönemine gelene dek genellikle bu durumdan kurtulmak için barış anlaşmaları yapmayı tercih etmiştir. Ancak sıklıkla görülen Hun-Çin barış anlaşmaları Han Wu Di döneminde yerini savaşlara bırakmıştır. Dolayısıyla ilişkiler farklı bir boyut kazanmış, her iki devlet tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan Hun-Çin savaşları, savaş yanlısı tutumuyla dikkat çeken Han Wu Di döneminde başlamıştır.

Han Wu Di Biyografilerinin Bulunduğu Orijinal Kaynaklar

Han Wu Di hakkında bilgilerin bulunduğu kaynaklar; Shi Ji (史记), Han Shu (汉书) ve Zizhi Tongjian (资治通鉴)'dir. Söz konusu kaynaklar sadece Çin tarihi açısından değil, Türk tarihi açısından da birincil kaynaklar olmaları nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

² Çin kaynaklarında Batı Bölgeleri olarak adlandırılan bu bölgeye Türkistan Bölgesi de denilebilir.

³ Ruozhi olarak da okunmaktadır.

Çalışma, adı geçen kaynakların ilgili bölümlerinin Klasik Çince'den Türkçeye tercüme edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Tercümesi yapılan metinlerin orijinalleri, orijinal kaynaklara ulaşmakta zorlanabilecek araştırmacılara kolaylık sağlaması amacıyla makalenin sonunda son not olarak verilmiştir.

Çin kültüründe tarih yazıcılığı en köklü ve statüsü en yüksek meslek alanlarından bir tanesidir. Çin tarihi boyunca tüm hükümdarlar yaşananların kaydedilmesi için alanında uzman tarih yazıcılarını görevlendirmişlerdir. Söz konusu tarih yazıcılarının eserleri günümüze kadar büyük ölçüde korunmuşlardır. Bu nedenle Çin tarih kaynakları günümüzde tarih araştırmaları için büyük önem ve değer taşımaktadırlar. Bu kaynaklar “Resmi Hanedanlık Kayıtları” olarak adlandırılır ve genellikle “24 Tarih⁴ (二十四史)” şeklinde ifade edilir. Sima Qian'in yazdığı genel tarih kitabı niteliğindeki Shi Ji (Tarih Kayıtları), bu kayıtlardan ilki ve sonraki kayıtların öncüsüdür. Toplam 130 tomar⁵ olan kitabın benji (本纪) olarak kaydedilen ilk 12 bölümü önemli olayların ve tahta geçiş sıralarına göre imparatorların söylediklerinin ve yaptıklarının anlatıldığı bölümdür. Qin Hanedanlığı öncesi beş imparator, Qin ve Han Hanedanlıklarındaki yedi imparator hakkında kayıt tutulmuştur. Çalışmanın konusu olan Han Wu Di hakkında bilgiler bu bölümün sonuncusu olan Xiao Wu Biyografisi'nde (Xiao Wu Benji 孝武本纪) mevcuttur. Shi ji 'de Han Wu Di zengin bir tasvirle ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Resmi Hanedanlık Kayıtları'nın ikincisi olan Han Shu (Han Tarihi) Doğu Han Hanedanlığı döneminde Ban Gu tarafından yazılmıştır. 120 bölümden oluşmaktadır. Shi Ji'de “benji” olan bölüm Han Shu'da “ji” olarak kaydedilmiştir. 12 biyografi içinde altıncı biyografi Wu Di Ji'ye ayrılmıştır.

Sima Guang tarafından yazılan, Tong Jian şeklinde kısaltılarak da kullanılan Zizhi Tongjian İlkbahar-Sonbahar, Savaşan Beylikler döneminden Song Hanedanlığının kuruluşuna kadar olan on altı hanedanlığın tarihi gelişimini aktaran değerli bir kaynaktır. M.Ö.403 yılından M.S.959 yılına kadar toplam 1362 yılın genel tarihi yıllara göre kaydedilmiştir. 249 bölüm olan kitap 19 yılda tamamlanmıştır. Han Ji (Han Kayıtları)¹⁴. Bölümde İmparator Xiao Wu (世宗孝武皇帝) başlığı ile 17,18, 19, 20, 21 ve 22. Bölümlerde Han Wu Di ve dönem hakkında bilgiler içermektedir.

Resmi Tarih Kayıtlarının ana metinlerinin tarihsel olayları olduğu gibi aktardığı Sinologlar tarafından genel olarak kabul görmektedir. Ancak metinlerin sonunda söz konusu metni yazan tarihçilerin birer paragrafla olaylara ilişkin kendi yorumlarını aktarma geleneği de bulunmaktadır. Aşağıda bu yorumlara ilişkin birkaç örneğin özeti sunulmaktadır.

Ban Gu Han Tarihi'nde “İmparator Wu'nun tek eksiğinin, yeterince mütevazı ve tutumlu olmaması” yorumunu yapmıştır. “Wu Di bu büyük yeteneği ve vizyonu ile eğer büyükbabası Wen Di, ve babası Jing Di dönemindeki tutumluluğu devam ettirseydi, halkı sevseydi eski kitaplarda da övülürdü” (Zizhi Tongjian, books.sbbk8.com, 2020)¹ şeklinde özetlenebilen bir paragraf mevcuttur. Buradan Ban Gu'nun Wu'nun yeteneğine ve başarılarına inandığı ve olumlu bir değerlendirme yaptığı görülebilmektedir.

⁴1921 yılında Xu Shichang'ın (徐世昌) “Xin Yuan Shi (新元史)” kitabını eklemesiyle 24 Tarih, 25 Tarih haline gelmiştir. Daha sonra “Qing Shi Gao (清史稿)” kitabını listeye dâhil etmek isteyenler olmuştur. Bu nedenle 24 Tarih, 25 Tarih, 26 Tarih isimleriyle anılmaktadır.

⁵ Metnin devamında tomar yerine bölüm sözcüğü kullanılmıştır.

Sima Guang 22. Bölümde “Xiao Wu’nun oldukça abartılı işler yaptığını, dış ilişkilere yabancı olduğunu, ruhlara, perilere inandığını ve bunları birbirine karıştırdığını, insanları yordüğünü ve hırsız hale getirdiğini” yazmıştır. “54 yıl içinde anlamsız işler çıkardı, bir imparator olarak onun güçlü istekleri vardı, acımasız cezalar uyguladı, büyük yapılar inşa etti, her yerde savaştı, insanları sefil hale getirdi, bu açıdan Qin Hanedanlığının ilk imparatoru ile neredeyse aynı idi, ruhlara hayaletlere inanıyordu” gibi eleştirilerde bulunmuştur. (Zizhi Tongjian, books.sbbk8.com, 2020)ⁱⁱ Buradan yazarın İmparator Wu hakkında olumsuz değerlendirmeler yaptığı görülebilmektedir. Ban Gu ve Sima Guang ünlü tarihçilerdir ve eserleri olan Han Shu ve Zizhi Tongjian de Çin tarihinin en önemli tarihi kayıtlarındandır. Bununla birlikte, Han Hanedanı İmparatoru Wu hakkında yazdıkları iki uç noktadadır; biri çok iyi olduğunu, diğeri daha kötü olamayacak kadar kötü olduğunu vurgulamaktadır.

Bu iki tarihçi dışında Sima Qian, Tarih Kayıtları’nda pek çok yerde dönemle ve Wu Di ile ilgili bilgileri kaydetmiştir. Diğerlerinden farklı olarak Wu Di’nin yanında çalışmış ve yaşamıştır. İmparatoru çok iyi tanınması ve dönemi bizzat yaşamış olması kendisi için avantaj sayılabilir, ancak yanında çalışması düşüncelerini tam anlamıyla metne aktaramaması sonucunu doğurmuş ve bir dezavantaja dönüşmüş olabilir. Sima Qian, Wu Di ile aynı dönemde yaşadığından imparator ile alakalı bilgileri kaydettiği biyografinin adı ilk başta “Şimdiki İmparatorun Biyografisi” anlamına gelen “Jinshang Benji (今上本纪)”dir. Wu Di bu başlığı gördüğünde çok sinirlenmiş ve bölümü iptal etmiştir. Daha sonra bölüm “Xiao Wu Biyografisi (孝武本纪)” adını almıştır. (Wudi Benji, baike.baidu.com, 2020)

Bu çalışmanın amacı tarihçilerin değerlendirmelerini yorumlamak değil, Hun-Çin savaşlarını ve dönemde yaşanmış bazı önemli olayları objektif bir bakış açısıyla yakalamak olduğundan yukarıda yer alan yorumlar analizlerde kullanılmamıştır. Sadece Han Wu Di’nin farklı tarih kitaplarının ana metinlerinde yer alan biyografileri kullanılarak konuya ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Han Wu Di (M.Ö.156-87) ve Reformları

Çin tarihinde, büyük stratejist ve şair olarak da bilinen, elli dört yıl tahtta kalması ile önem kazanan, en hırslı imparator olarak kabul edilen ve Han Hanedanlığını zirveye çıkaran Han Wu Di, hanedanlığın yedinci hükümdarıdır. Qing Hanedanlığındaki Kang Xi ve Qian Long dışında onun kadar uzun süre tahtta kalan hükümdar olmamıştır.

İmparatorluk unvanı olan Han Wu Di’nin başındaki Han, Han Hanedanlığına işaret etmektedir. Di, imparator anlamındadır. Wu; askeri, savaş, cesur, gibi birçok anlama gelmektedir. Kısacası kendisine sonradan verilen, hükümdarlık ismi olan Han Wu Di, Han Hanedanlığının Savaşçı İmparatoru anlamındadır. Hun-Çin ilişkilerine bakıldığında Wu Di’nin öncesinde ve sonrasında Çin’in Hunlara karşı genel olarak barış politikaları izlemeyi tercih ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Wu Di’nin o döneme kadarki Çin tarihi boyunca Hunlarla savaşmayı göze alan tek imparator olduğu söylenebilir. Hunlarla yaşanan en şiddetli savaşların Han Wu Di döneminde gerçekleşmesi bu durumun bir göstergesidir.

Xiao Wu Huangdi’nin babası Xiaojing, annesi Wang Meiren’dir. Shi Ji’de kaydedildiğine göre anne Wang hamileyken rüyasında güneşi kucakladığını görür ve bunu Jing Di’ye söyler. Jing Di ise: “Bu değerli bir işaret. Çocuk doğmadan Xiao Wen Di ölecek, Xiao Jing Di tahta geçecek, sen de erkek çocuk doğuracaksın.” diyerek rüyayı yorumlamıştır.ⁱⁱⁱ Xiao Wen Di M.Ö 157 yılında vefat etmiş ve oğlu Xiao Jing hükümdar olmuştur. M.Ö.156 yılında da Han Jing Di’nin oğlu Liu Che doğmuştur. Shan (2011: 21), Liu Rong olan ismin yedi yaşında iken Jing Di tarafından Liu Che olarak değiştirildiğini, bu yaşlarda iken eski imparatorların başarılarını, Konfüçyüs klasiklerini okumayı seven zeki bir çocuk olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ata binme, ok atma gibi eğitimler aldığına, tüm bunların

ilerde edebiyat, siyaset, savaş alanlarında başarılı olmasının temelini oluşturduğuna dikkat çekmiştir.

Sima Qian, Shi Ji'de Han Wu Di'nin tahta geçişini şöyle tasvir etmektedir. On altı yaşında iken (M.Ö.141 yılında) Xiao Wu, Huangdi unvanıyla tahta geçtiğinde^{iv} Han Hanedanlığı kurulalı altmış yıl olmuştu. Önceki imparatorların başarılı yönetimleri sayesinde ülke refah içindeydi. Han Wu Di bu refah seviyesini daha yukarıya taşımak için elinden geleni yapmaya kararlıydı.^v Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Wu Di tahta geçtiğinde Han hanedanlığı parlak bir dönemin içindedir. Wu Di bu dönemi daha da ileri götürme amacındadır. Ama hükümdarlığının ilk dönemlerinde hedeflerini uygulama imkânı bulamamıştır. Örneğin, Konfüçyüs ekolünden derinden etkilenen ve onun öğretilerini uygulamaya koymak isteyen genç Han Wu Di bu ekol doğrultusunda eski görgü sistemini, törenleri, müzikleri, bu ekole ait her şeyi geri getirmek için harekete geçmiştir. Ancak doğu sarayındaki imparatoriçe Dou (竇)'un tepkisiyle karşılaşmıştır. Dao ekolüne bağlı olan imparatoriçe, Wu Di'nin Konfüçyüs ekolü ile alakalı tüm faaliyetlerini yasaklamıştır (Shan, 2011: 21). Wu Di'nin gerçek bir imparator olarak iktidar sahibi olması ancak büyük annesi Dou'un ölümünün ardından mümkün olmuştur.

M.Ö.135 yılında imparatoriçe ölmüş,^{vi} böylelikle 22 yaşındaki Han Wu Di'nin eline istediğini yapma fırsatı geçmişti ve artık ülkeyi özgürce yönetebilecekti. M.Ö. 134 yılında bizzat Dong Zhongshu⁶ ile görüştü. Dong Zhongshu, Wu Di'nin öğrenmek istediği tüm soruları tek tek yanıtladı. Wu Di, bu ekolün statüsünü yükseltmek ve yönetimde de öğretileri kullanmak istiyordu. Diğer ekolleri yasaklamadı, halka açık eğitim verilmesini engellemedi, aksine saraya memur olarak giren birçok kişi vardı (Zhang. 2012: 60-61). M.Ö. 124'te Dong Zhongshu'nun destek ve önerileriyle, Konfüçyüs öğretilerine önem vererek, başkent Chang-an'da klasiklerin öğretildiği, Taixue (太学) adı verilen dönemin en yüksek eğitim kurumunu açtı ve bu ekolün statüsünün yükselmesini sağladı. Bundan böyle tüm devlet memurları Konfüçyüs öğretileri ile eğitilecekti (Yolaç, 2020: 90).

Hanedanlığı her alanda güçlendirmek isteyen Han Wu Di, bu amaç doğrultusunda siyasi, ekonomik, bürokratik, askeri alanda reformlara imza atmıştır.

Savaşan beylikler dönemindeki kargaşa ve istikrarsızlıklardan ders almış olan Wu Di'nin siyasi alandaki reformlarının ana hedefi merkezi otoriteyi güçlendirmek olmuştur. İlk olarak merkezi hükümeti tehdit etme potansiyeli taşıyan beylerin gücünü zayıflatma yoluna gitmiştir. Bunun için M.Ö.127 yılında Bakan Zhu Fuyan (主父偃)'in önerdiği Tui En Ling (推恩令) olarak bilinen bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemeyle beylerin topraklarını çocuklarına dağıtmasını sağlamış ve böylece her bir beyin yönetimindeki toprakların miktarını azaltarak onların gücünü tırpanlamıştır. Beylere karşı oldukça sert uygulamalara gitmiştir. Suç isnat ettiği beyleri beyliklerinden almış, M.Ö.112 yılından başlayarak her yıl ağustos ayında tören düzenleyerek beylerden altın vermelerini istemiştir. Kanunlara uymadıkları gerekçesiyle 106 beyin unvanı elinden alınmıştır (Zhang, 2012: 61).

Wu Di'nin ekonomi alanında yaptığı reformlar, merkezi otoriteyi güçlendirme yönündeki politikaları ile uyum arz eder. Altı kez para reformu yapan Wu Di, para basımı işi merkezi hükümete bağlamış, ticaretin sıkı bir şekilde denetlenmesi için çok sayıda görevli atamış ve tüm kazançların merkezi hükümete dönmesini sağlamıştır. Tuz kaynatma, demir eritme, içki yapımı, çay üretimi ve işlenmesi gibi sanayi sektöründeki pek çok gelir alanını devlete bağlamıştır. Böylece sermayeyi belli kişi ya da ailelerin elinden almış ve onların gelir

⁶ Dong Zhongshu 董仲舒 : Han Dönemi filozofu ve Konfüçyüs Öğretisinin en önemli temsilcilerinden biridir.

kapılarını kapatmıştır. Nakliye ve fiyat sistemini merkezi hükümetin çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlemiş, malların dolaşım ve satışını sıkı bir denetime tabi tutmuştur. Denetimleri, her ticaret ve sanayi bölgesinden sorumlu memurlar aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Yüksek cezalar yoluyla vergilerin ödenmesinde yaşanan aksaklıkları engelleme yoluna gitmiştir. Örneğin, tüccarlar satış miktarlarını doğru olarak bildirmede ciddi yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Wu Di, tarım alanında da köklü düzenleme ve reformlar gerçekleştirmiştir. Sulama projelerini uygulamak üzere Sarı Nehir için on binlerce kişiyi seferber etmiştir. Hatta bizzat bölgeye giderek sırtında ağaç, odun taşımıştır. Yeni tarım aletlerinin geliştirilmesine de ön ayak olmuştur. Sulama ve ekim tekniklerinin gelişmesi, ürün kalitesini ve verimliliğini büyük ölçüde arttırmıştır. Bu ekonomik önlemler sayesinde devletin geliri büyük ölçüde artmıştır. Feodal otokrasinin çözülmesi ve merkezi hükümetin gücünün artması, ekonomik faaliyetlerin hanedanlığın denetimine geçmesi ekonominin güçlenmesiyle sonuçlanmıştır (Zhang, 2012: 61).

Wu Di, merkezi otoriteyi güçlendirmek üzere bürokratik yapıda da ciddi düzenleme ve reformlara girişmiştir. Bürokraside görev alacak memurların istihdamında aynı anda farklı yöntemleri uygulamaya koymuştur. Bunlardan biri Doğu Han döneminde uygulamadan kaldırılan bir sistem olan *zi xuan* (资选)'dir. Bu sistemde tüccarlar dışındaki zenginler mülkiyet sahibi olduklarını belgeleyip başta bulunarak memuriyet için seçilme imkânına sahip olmaktadır. Dolayısıyla *zi xuan* sistemi varlıklı olanların bürokraside yer edinmesinin yolu olarak işlemektedir. Bürokraside görev almanın bir diğer yolu da doğrudan Han Wu Di tarafından memuriyetin verilmesidir. Bu yöntemde Wu Di, memur adaylarına soru sorarak bilgili ve yetenekli bulduklarını seçip, onları memur olarak atamıştır. Ancak M.Ö.124 yılından itibaren Wu Di, yerel valiliklere ve bölgelere yetki vererek halktan erdemli olanların seçilmesini sağlamış ve onlara Konfüçyüs öğretileri doğrultusunda eğitim almaları için okullara gönderilmeleri imkânı sunmuştur. Eğitim sonrasında ise bu kişiler bir sınava tabi tutularak bu sınavda başarılı olanlar çeşitli memuriyetlere getirilmiştir. Wu Di başarısının yanı sıra yeteneğe de büyük önem vermiştir. Yetenekli olduğundan saraya alınan kişilere pek çok örnek verilebilir. Örneğin, Han Jing Di'nin kızının⁷ evinde şarkı söyleyen Wei Zi Fu (卫子夫) hizmetçiler arasından yeteneği dolayısıyla seçilmiş ve Han Wu Di'nin ikinci eşi olmuştur. Başarılı generallerden Wei Qing ve Huo Qubing de hizmetçilerden doğan çocuklardır. Başbakan olarak çevirebileceğimiz dönemin en yüksek bakanı Gongsun Hong (公孙弘) ve Er Kuan (儿宽), Yan Zhu (严助), Zhu Mai Chen (朱买臣) gibi memurlar yine bu yollarla halk arasından seçilmiş kişilerdir.

Han Wu Di'nin görevlendirdiği bazı generallerinin Hunlardan olması dikkat çekmektedir. Hun lideri Xiu Tu (休屠)'nun veliahdıdır.^{vii} Jin Mi Di (金日磾)^{viii} Hun asıllı bir politikacıdır. 14 yaşında Han askerlerine teslim olmuş, daha sonra Wu Di'nin dikkatini çekmiş ve atlara bakmakla görevlendirilmiştir. İmparatorun güvenini kazanmış, seyahatlere onunla birlikte çıkmış, sarayda tepki toplamasına rağmen Wu Di onu yanında tutmaya devam etmiştir. Tüm bunlar Han Wu Di'nin sınıf ve ulus farklılığını önemsemeyen her kesimden insanı görevlendirdiğini göstermektedir. (Wudi Benji, baike.baidu.com, 2020) Hunlardan askeri alanda yararlanmasının Çin ordusuna avantaj sağladığı ise yadsınamaz bir gerçektir.

⁷ Jing Di'nin kızı Pingyang Gongzhu 平阳公主, Wu Di'nin de ablasıdır. General Wei Qing 卫青'in karısıdır.

Han Wu Di Döneminde Hun-Çin İlişkileri

Konar-göçer bir hayat tarzı ile hayatta kalmaya çalışan Hunlar ile yerleşik düzene sahip Çin, sosyal ve siyasal açıdan birbirinden farklı komşu iki devlettir. Bu nedenle Çin-Hun ilişkileri hem Türk hem de Çin tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu bölümde Han Wu Di ile birlikte Hun-Çin ilişkilerin nasıl değiştiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Han Hanedanlığının en güçlü düşmanı Hunlardı. Hunlar göçebe toplum olduklarından küçük yaşlarda savunmacı ve savaşçı olarak eğitilirdi. Hepsisi askerdi. Hunların Han Gao Zu'yu Baideng'da kuşatmalarından itibaren (M.Ö.200)⁸ Han Wu Di, Hunlardan öç almayı kafasına koymuştu. Kuşatmadan sonra uygulanan ve daha sonraki imparatorlar döneminde de uygulanmış olan barış politikaları ona göre aşağılayıcı ve yanıltıcıydı. Hunlara saldırılmazsa hanedanlık var oldukça Hun tehdidinden kurtulamayacağı fikrindeydi. Bu nedenle atları, askerleri çoğalttı ve eğitti. Hunlara bazen ardı ardına bazen aralıklarla toplam 43 kez saldırdı ve Hunları zayıflattı. Ancak bu savaşlarda hanedanlığın ekonomisi zarar gördü. Halk zor durumdaydı. Han Wu Di ise bunu önemsemiyordu. Hunlar dışında iki Yue devletini de yok etti. Chaoxian (朝鲜), Kunming (昆明), Dayuan (大宛) devletlerine de saldırdı. Hepsini fethetti. Ülke toprakları Han Gao Di dönemine kıyasla oldukça genişledi (Li, 2013:173). Bunları yaparken batıya doğru genişlemek, bu bölgedeki devletleri tanımak amacıyla sarayda görevli olan Zhang Qian (张骞)'i Batı Bölgeleri'ne gönderdi. Han Wu Di'nin öncelikli amacı Hunlarla ilişkileri kötüye giden kuzeydeki Yue Zhilar ile Hunlara karşı ittifak kurmaktı. M.Ö.138 yılında Zhang Qian, Hun asıllı Gan Fu ile birlikte yola çıktı. Ancak yolda Hunlar tarafından alıkonulan Zhang Qian on yıl kadar Hun topraklarında kaldı, hatta evlendirildi ve bu evlilikten bir oğlu oldu. M.Ö.128 yılında oradan kaçıp batıya doğru ilerleyerek Fergana'ya ulaştı (Bedel, 2015: 28-29).

Yuezhilar ile ittifak kurma amacı işe yaramadı. Daha sonra Hunların elinden kaçıp Fergana'ya ulaşmasıyla, daha önce hiç duyulmamış olan "Gök At" adı verilen çok güçlü ve hızlı bir atın varlığını öğrendi. Wu Di savaşlarda avantaj sağlamak için bu atı elde etmek istiyordu. M.Ö.129 yılında Zhang Qian'i bir kez daha keşif ile görevlendirdi. Bu defa hedef Wusun devletiydi (Yolaç, 2020: 92-93).

Zhang Qian'in kuzeydeki devletlerin birbirleri ile olan rekabeti, heyetin bu devletlerin saldırısına uğraması, alıkonulmalar gibi engellerle süren zorlu yolculuğu, uygulanmaya çalışılan farklı politikalarla devam etmiş, en sonunda bu devletler hakkında çok değerli bilgilere sahip olunmuştur. Zhang Qian'in hükümdara sunduğu raporda bu devletler hakkında ayrıntılı bir şekilde bahsedildiği görülmektedir.⁹ Bu raporla birlikte artık yabancı malların nerelerden geldiği ve Çin mallarının nerelere gittiği hakkında bilgileri oldu ve bu bilgiler ile uzaktaki devletlerle vasıtasız ve emin ticari münasebetlerin temini arzusu daha da kuvvetlendi (Eberhard, 1995: 96). Zhang Qian'in gittiği bölgelerdeki onlarca küçük devlet ile diplomatik ilişkiler kuruldu. Rota boyunca garnizonlar kurularak ticaret yolları güvence altına alındı. Karşılıklı olarak mal, bitki ve sebze, kültür ve düşünce alışverişleri yapıldı. Başlangıçta Wu Di dönemine tarihlenen bu güzergâha yüzyıllar sonra (19.yy'da) Ferdinand Von Richthofen adlı Alman bir bilim insanı-seyyah "İpek Yolu" ismini verecekti (Yolaç, 2020: 93).

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nurcan Türker "Han Hanedanlığı Döneminde Hunlarla Yürütülen He Qin Politikası (Akrabalık Yoluyla Barış Sağlama Politikası) ve Sonuçları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, 2014.

⁹ Zhang Qian'in raporu Shi Ji 123, Zhang Qian Dazhuan 63'te mevcuttur. Ayrıca Han Shu 96, Lie Zhuan 66, Xiyu Zhuan'da da önemli bilgiler bulunmaktadır.

Han Wu Di'nin tüm bu girişimleri aslında Hunların tehditleri karşısında hanedanlıkla ittifak kuracak devlet bulmak, veliahtların rehin alınması ile bu devletleri kendilerine tabii kılmak ve askeri destek almak, bazen hediye politikası ile bazen de zor kullanarak bu farklı devletlerin mallarına sahip olmak gibi birçok amaç içermekteydi. Hunlar tüm bu politikalar ile zarar görmeye başlamıştı. Ancak yağmaları da bir yandan devam etmekte idi. Han Wu Di, M.Ö.133 yılında Wang Hui'nin önerisiyle Li Guang, Gong Sunhe, Wang Hui, Li Xi, Han Anguo olmak üzere beş generali görevlendirerek Mayi'de Hunları pusuya düşürmek istemişti. Ancak Hun liderinin bunu fark etmesiyle Han tarafı hiçbir şey elde edememişti. Buna benzer birçok olayın yaşanması, daha önceki hükümdarların uyguladığı barış politikalarının Hunları durduramamış olması Han Wu Di'nin Hunlara olan nefretinin büyümesine sebep oldu. Böylece izlediği siyaset ile Hunlara yapılan seferler günden güne şiddetlenerek arttı (Shan, 2011: 23).

Han Wu Di elli dört yıl tahtta kaldığı süre içinde kırk üç kez Hunlara saldırı düzenlemiştir. Bu saldırılar M.Ö.133 ve M.Ö.119 yılları arasında gerçekleşmiştir. En şiddetlileri M.Ö.127'de Henan'da (河南), M.Ö.121'de Sarı Nehrin batısında (河西) ve M.Ö.119'da Çin'in kuzeyindeki çölde (漠北 / 岭北) gerçekleşmiştir.

Qin-Han dönemindeki Henan bölgesi, Ordos yaylasının Hetao Ovası'dır. Şimdiki İç Moğolistan'ın güneybatı kısmı ile Helan ve Yin Shan (Karanlık Dağlar) Ordos yaylası arasındaki ovadır. Bu bölge; suyu, otlığı, toprağıyla oldukça verimliydi. Burası hem tarım toplumu olan Çin'in hem de kuzeydeki göçebe toplumların sahip olmak istediği bir bölgeydi. Ekonominin yanı sıra stratejik açıdan da önemliydi. Savaşan Beylikler döneminin son yıllarından Batı Han döneminin ilk yıllarına kadar Çin ve Hun yöneti cileri sürekli bu topraklar için mücadele ettiler. Sonuçta Hunlar galip geldi ve Henan bölgesine sahip oldu. Henan, Han başkenti Chang-an'a beş bin km uzaktaydı. Hun süvarileri bir iki günde ulaşabiliyorlardı. Dolayısı ile Chang-an ve civarı Hunların tehdidi altındaydı. "Han Hanedanlığına göre Hunların Henan'a yerleşmesi, arkada duran keskin bir bıçağın yarattığı tehlike gibidir ancak Hunların sınır ihlalleri daha ciddi bir tehlike oluşturmaktadır." (Liu Che, baike.baidu.com, 2020)

M.Ö.127'de Hunlar, Liao Nehrinin batısında kalan bölgeye saldırdılar. Liaoning valisini öldürdüler. Yuyang ve Yanmen'a girip, muhafızları öldürerek çok sayıda esir aldılar. İmparator, Han An Guo'yu görevlendirdi. Ancak bu kez Hunların saldırılarını önlemek için hazırlıklıydı. Bölgeye Wei Qing ve Li Xi adlı generalleri karşı saldırı için görevlendirdi. Wei Qing, Yanmen'dan, Li Xi, Dai'dan çıktı.^{ix} Wei Qing dolambaçlı yoldan Hunları kuşatarak Chang-an tehditini hafifletmiş oldu. Burada Shuofang ve Wuyuan eyaletlerini kurdu. Çin Seddi'ni yeniden inşa etti ve birlikleri garnizona gönderdi. Planlandığı gibi çetin bir savaş yaşandı, Hunlar direndi ancak Han ordusu her yönden beklenmedik saldırılarda bulundu. Hunlara bağlı olan Henan bölgesindeki Loufan ve Baiyang hükümdarlarını bozguna uğrattı, çok fazla kayıp verdiler. Hunlara karşı kazandığı bu başarısının ardından Wei Qing terfi etti. Hunların iki lideri halkla birlikte kaçtı. Henan'ın verimli toprakları artık Han Hanedanlığının elindeydi.

Henan Savaşı iki tarafın da asker sayısının çok fazla olmadığı bir savaştır. Ancak tarihteki Hun-Çin savaşları arasında önemli bir yere sahiptir. Hunların yenilgiye uğradığı bu savaşta Han Wu Di verimli topraklara sahip olmuş, başkenti korumuş, Hunların tekrar saldırmasını, kısa bir süre de olsa, engellemiş ve tüm ülkeyi yönetme gücünü sağlamlaştırarak saygınlığını artırmıştır.

M.Ö.124 yılında Wei Qing sınırdan 600–700 li¹⁰ kadar ileri gitti, gece ulaştı ve Hunların Sağ Bilge Beyi'nin etrafını sardı. Sağ Bilge Beyi şaşırılmıştı ve kaçtı. Wei Qing; Hun beylerini, kadın-erkek birçok kişiyi ve hayvanları da dâhil ele geçirerek mutlu bir şekilde geri döndü.^x Bir sonraki yıl Hun Çin savaşlarında yine önemli bir isim olan 18 yaşındaki Huo Qubing ortaya çıktı. Huo Qubing Wei Qing'in yeğeni idi.

Yukarıda bahsettiğimiz üç savaştan ikincisi M.Ö.121 yılındaki Hexi Savaşı'dır.

M.Ö.121 yılında Han Wu Di, Huo Qubing'i görevlendirdi. Huo Qubing, Longxi'den yola çıkarak Yanzhi Dağı'ndan (Gansu Shandan'ın güneydoğusundaki dağ) geçerek batıya doğru giderek Hun sınırını geçti, Hun askerleriyle savaştı ve Han ordusu zafer kazanarak geri döndü.^{xi} Aynı yıl yaz ayında Han Wu Di ikinci kez Huo Qubing'i He Xi'ye gönderdi. Gongsun Ao 公孙敖 da yola çıktı. İkisi de kuzeyden yola çıkıp batıya gideceklerdi. Huo Qubing ilerledi ve Hunlara vardı ancak Gong Sun Ao yanlış yola girdi ve Huo Qubing'in askerleriyle buluşamadı. Huo Qubing saldırı planını sürdürdü. Çok kişi öldü. Beş Hun beyi ile çok sayıda kişi ele geçirildi. Hun askerleri kuzeye kaçınca Huo Qubing büyük bir zaferle hanedanlığa döndü.^{xi} Aynı yıl yaz ayında Han Wu Di ikinci kez Huo Qubing'i He Xi'ye gönderdi. Gongsun Ao 公孙敖 da yola çıktı. İkisi de kuzeyden yola çıkıp batıya gideceklerdi. Huo Qubing ilerledi ve Hunlara vardı ancak Gong Sun Ao yanlış yola girdi ve Huo Qubing'in askerleriyle buluşamadı. Huo Qubing saldırı planını sürdürdü. Çok kişi öldü. Beş Hun beyi ile çok sayıda kişi ele geçirildi. Hun askerleri kuzeye kaçınca Huo Qubing büyük bir zaferle hanedanlığa döndü. Han Wu Di tarafından ödüllendirildi. Diğer yandan Hunların Sol Bilge Beyi'ne saldıracak olan Gongsun Ao, Li Guang ve Zhang Qian Hunlar tarafından kuşatıldı. İki gün süren savaşın ardından Han ordusunun yarısı öldürüldü. Han askerleri hanedanlığa döndüğünde Zhang Qian ve Gongsun Ao planlanan zamanda buluşamamaları sebebiyle vatana ihanet ile suçlandılar, mülkiyetlerine el konuldu, unvanları alındı ve halktan biri oldular. Li Guang da hatalı olduğundan ödüllendirilmedi. (Hexi zhi Zhan, baike.baidu.com, 2020)

Hunlar He Xi'de ağır kayıplar verdiler. Hun lideri Yi Zhi Xie (伊稚斜), Hun Ye (浑邪) ve Xiu Tu (休屠) 'nun yenildiğini öğrenince çok sinirlendi ve onları cezalandıracaktı. Bu iki bey kaçacak yerleri olmadığından ne yapacaklarını bilemez haldeydiler. Han Hanedanlığına halkıyla birlikte teslim olacaklarını elçi ile bildirdiler. Sayılarının çokluğundan Han Wu Di korktu, içlerinde kurnazların olabileceğini düşünerek teslim almak için Huo Qubing ve askerlerini görevlendirdi. Askerler henüz Hunlara ulaşmadan Xiu Tu anlaşmayı bozmak istedi. Han'a teslim olmayı reddetti. Hun Ye teslim olmak istemeyen Xiu Tu'yu öldürdü ve halkını kendisine kattı, fakat huzursuzdu. Huo Qubing, Sarı Nehri geçtikten sonra askerlerini düzenledi. Hun Ye, Han askerlerini karşılamaya hazırlanırken, içlerinden bir bey Han ordusunu görünce telaşlandı ve kaçmaya teşebbüs etti. Hunlar arasında bir hareketlenme oldu. Huo Qubing uzaktan görünce bir anda karar verdi, Hunların arasına girip kaçmaya çalışanların hepsinin kafasını kesti. Sonra Hun Ye'yi elçiyle Han Wu Di'ye Chang-n'a gönderdi. Kendisi de halkı arkasına alıp yavaş yavaş yürüyerek hanedanlığa gitti. (Hexi zhi Zhan, baike.baidu.com, 2020)

Han Wu Di, Hun Ye'yi Luo Yang Beyi olarak atadı. Halkını Long Xi (陇西), Bei Di (北地), Shang Jun (上郡), Shuo Fang (朔方) ve Yun Zhong (云中) idari bölgelerine yerleştirdi ve bu bölgelerden sorumlu oldu. Bunun yanında hanedanlık, Hunların Qianglar ile iletişimini engellemek için bu savaştan sonra He Xi bölgesinde M.Ö. 104 yılında Jiuquan (酒泉), Zhangye (张掖), M.Ö.101'de Wuwei (武威), M.Ö.88'de Dunhuang (敦煌) şehirlerini kurdu. Tarihte "Hexi'deki Dört Şehir" olarak geçer.^{xii}

¹⁰ 里: 1 li 500 metreye denk gelmektedir.

Han Wu Di, Huo Qubing'i ödüllendirdi. Huo Qubing'in cesareti, zekâsı, askeri yeteneği ile kazandığı statü General Wei Qing ile aynıydı.¹¹

Bu savaş Han Hanedanlığının He Xi Koridoru bölgesine tamamen sahip olmasıyla ve Batı Bölgeleri yolunun açılmasıyla sonuçlanmıştır. Long Xi ve civarındaki bölgelerde sınırları korumakla görevli asker sayısı yarıya düşmüş, askeri harcamalar ve halktan alınan vergiler azalmıştır. Yeni kurulan şehirlerde tarımsal üretim yapılmış hanedanlık ekonomik yönden rahatlamıştır.

Üçüncü savaş, hanedanlıktan en uzakta gerçekleşen en büyük ve en zor savaştır. Önceki savaşlardan sonra Hun lideri kuzeyde idi ve hanedanlığın kuzeyindeki şehirlere saldırılarını devam ettiriyor, Han askerlerini çöle doğru çekip öldürüyordu. M.Ö.119 yılının baharında Han Wu Di yine General Wei Qing ve Huo Qubing'i görevlendirdi. Wei Qing ve Li Guang iki ayrı yoldan Ding Xiang'dan, Huo Qubing ve diğerleri Dai ve You Bei Ping'den kuzeye İç Moğolistan'a doğru ilerlediler. Zor şartlarda ilerledikten sonra Hun liderini iki koldan kuşattılar. Hun lideri Han askerlerinin sayısının çok fazla olduğunu gördü ve onları yenemeyeceğini anladı. Kuzey batıya doğru kaçtı. Li Guang ve diğer birlik yolunu kaybettiğinden Wei Qing'in askerleriyle kuzeyde buluşamadılar. Wei Qing kendi ordusuyla hareket etti. Huo Qubing de diğer koldan Sol ve Sağ beylerine saldırdı. Hun lideri tek başına kuzeyde kaldı. Hun askerleri büyük kayıplar verdiler.^{xiii} Ayrıca Wuhuanlar üzerindeki güçlerini kaybettiler. (Mobei zhi Zhan, baike.baidu.com, 2020)

Bu savaş Hun-Çin savaşları arasındaki en büyük ve en çok kayıp verilen savaştır. Zorlu hava koşullarında süren çatışmalar, çöldeki kum fırtınası, askerlerin birbirini dahi göremiyor oluşu gibi etkenler, savaş stratejisinin, saldırı yollarının değiştirilmek zorunda kalınması, diğer birliklerle buluşulamama gibi durumlar değerlendirildiğinde iki tarafın da elinden gelenin en iyisini yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Wei Qing, Li Guang'ı çağırıp dolambaçlı yoldan yolunu kaybettiğini imparatora rapor edeceğini belirtmesi üzerine Li Guang intihar etti.

1493

Bu savaştan sonra yine Hunlardan gelebilecek tehlikeleri düşünerek, Hunların gücü azalmışken Han Wu Di tekrar saldırmayı planlıyordu ki Hunlar, Zhao Xin'in önerisini dinleyerek hanedanlığa elçi gönderdi, güzel sözler söyleyerek yine heqin¹² politikasının uygulanmasını istedi. İmparator etrafındakilerin görüşlerini aldı, bazıları heqin politikasının uygulanmasının yerinde bir karar olacağını söylerken, bazıları ise Hunlar hanedanlığa bağlansın dediler. Bakan Shi Ren Chang da “Hunlar vasalımız olsun senede iki defa hanedanlığı ziyaret edip bağlılıklarını göstereyim” şeklinde fikrini söyledi. Bunun üzerine Ren Chang, Hunlara gönderildi. Hun lideri bu fikri duyunca çok sinirlendi ve Ren Chang'ı alıkoydu. Han Wu Di, Hunlara saldırmayı düşündü fakat Huo Qubing hastalıktan öldüğü için bu planı iptal etmek durumunda kaldı. Uzun süre her iki taraf da büyük çaplı saldırılarda bulunmadı. Atlar, askerler dinlendirildi, refah sağlandı, bu durum ekonomi ve kültürün gelişmesi için elverişli koşullar yarattı.

Chan, İmparator Wu dönemi genişleme hareketinin askeri faktörlerini ele aldığı makalesinde; Hunlara yapılan meydan okumanın uzun zamandır beklendiğini belirtmiştir. Atların yetiştirilmesi, süvarilerin kullanılması ve bu savaşların iki büyük generalin döneminde yapılmış olması ile Çin tarihinde benzersiz bir askeri harekât olarak nitelendirmiştir. Chan,

¹¹ Bkz. Han Shu 55, Wei Qing Huo Qubing Zhuan 25.

¹² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nurcan, Türker, *Han Hanedanlığı Döneminde Hunlarla Yürütülen He Qin Politikası (Akrabalık Yoluyla Barış Sağlama Politikası) ve Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.

hangi generallerin savaştığı ve kaçında başarılı olduğu üzerine bir tablo paylaşmış ve buna göre Wei Qing ve Huo Qubing dışındaki generallerin başarı elde edemediğini belirtmiştir. M.Ö.129-M.Ö.119 yılları arasındaki on savaşın en başarılı olan savaşlar olduğuna ve M.Ö.119'dan sonra gerçekleşen altı seferin neredeyse hiç başarılı olmadığına dikkat çekerek, büyük Han zaferlerinin sadece Wei ve Huo'nun parlak askeri liderliği ile kazanıldığını açık bir şekilde ifade etmiştir (Chang, 1966: 170-171).

Çin tarihi ve Han dönemi tarihi okunduğunda kanunların oldukça ağır olduğu görülmektedir. Kişi, öncesinde ne kadar büyük başarıya imza attığına bakılmaksızın herhangi bir hatasında kesinlikle affedilmemektedir. Affedilmeyeceğini bilenler de hanedanlığın cezasını beklemeden intihar etmektedir. Han Wu Di gibi sert karakterli bir imparator çok kişiyi öldürmüştür. Çin'de hanedanlıkta sorun ve tehlikelerin ortaya çıkması, doğal afetlerin yaşanması, yönetime karşı güvensizliğin hissedilmesi gibi durumlarda imparatorların yayınladığı bir ferman, bildiri türü vardır. Zui Ji Zhao 罪己诏 adındaki bu bildirinin Çin tarihinde ilk kez görülmesi Han Hanedanlığında Han Wu Di ile birlikte olmuştur. M.Ö.89 yılında Lun Tai Fermanı 轮台诏'nı yayınlaması imparatorun son yıllarında yaptıklarından pişman oluşunu ve kendisini suçladığını düşündürmektedir. Metnin orijinali Han Shu 96/2 Xiyu Zhuan 66/2'de mevcuttur. Fermanın çevirisi özetle şöyledir:

Her vatandaştan ek vergi alındı, bu da halkın yükünü ağırlaştırdı. Bazıları Cheshi'ya bin li uzaklıkta olan Luntai bölgesine asker göndermek istediğini belirtti, yiyeceklerin yetmemesi sonucu çok sayıda asker öldü. Bir zamanlar kafam karıştı. Hong adlı bir komutandan bir mektup aldım: Hunlar, Han Hanedanlığına at göndereceklerini söyleyerek atları ayakları bağlanmış şekilde şehrin altına attılar. Han elçilerini uzun süre gözaltına aldılar. Bu nedenle ikinci tümenin generali Li Guangli Han elçilerinin haysiyetini korumak için askeri bir sefer başlatması için gönderildi. Eski zamanlarda, bakanlar tarafından öne sürülen tüm önerilerde önce tanrılardan kehanet aranmalıydı. İyi bir alâmet yoksa uygulanamazdı. Bu nedenle, birçok kişiye danıştım. "Hunların atlarına binmelerinin onların en uğursuz alametleri" olduğunu düşünüyorlardı. Bazıları Hunların kasıtlı olarak Han Hanedanlığına güç gösterisinde bulduklarına inanıyordu. Daha sonraki kehanetlere ve heksagrama göre ikinci tümen generali kuzey seferine liderlik etmesi için gönderilirse savaş kazanılabilecekti. Bu nedenle, Li Guang'ın birliklerini savaşmaları için gönderdim ve onu Hun topraklarında dikkatli olması için uyardım. Ancak daha sonra Hunlar, Han ordusunu lanetlemek için yine atlarını bağladılar, büyücü gönderdiler, büyücüden Hunlara iyi bir gelecek dilemesini istediler. Üstelik Hunlar, "Han Hanedanı güçlü olmasına rağmen, Han askerleri çölde açlığa ve susuzluğa dayanamaz, Hun bir kurt salarsa Han ordusu bin koyunu kaybeder." dediler. Li Guangli yenildiğinde, memurlar ve askerler öldü veya yakalandı veya her yöne kaçtı. Bütün bunlar beni üzdü ve unutamıyorum. Şu anda sınır savunması doğru yolda değil. Sağ salım dönen askerler ve rehinler de bu durumu bilir. Şu anda en önemli görev, her düzeydeki memurların insanları istismar etmesini kesinlikle yasaklamak, izinsiz vergi artırma kanununu yürürlükten kaldırmak, insanları kendilerini tarımsal üretime adamaya teşvik etmek ve vergi kanununu yeniden düzenlemektir. Savaş atlarının, at bakıcılarının eksikliğini gidermek elzemdir. Yeni planlar yapılmalı, yılsonunda resmi rapor sunulmalıdır. Tahta geçtiğimden beri, yaptığım birçok şey insanları üzdü ve perişan etti. Şimdi pişmanlığım kalmadı. Bugünden itibaren halka zarar veren, her şey duracaktır. (Zui ji zhao, baike.baidu.com, 2020)

Değerlendirme

M.Ö.141 yılında Han Hanedanlığının 7. İmparatoru olarak tahta geçen Han Wu Di, gerek yaptığı reformlarla gerekse Hun-Çin ilişkilerinde kendisinden önceki ve sonraki dönemden farklı olarak uyguladığı politikalarla Çin ve Türk tarihinde belirleyici bir rol

oyunayan etkili bir hükümdardır. Acımasız, hırslı ve kararlı karakteriyle köklü dönüşümlere imza atma ve Han Hanedanlığı için açık bir tehdit oluşturan Hunlarla savaşma cesaretini göstermiştir. Bu cesaretin altında onun ilginç kişiliğinin yattığı söylenebilir. Zira biyografilerinde Wu Di'nin tanrılara, ruhlara, simyacılar, büyücülere, peri ve canavarlara, kehanetlere, uzun yaşam ve ölümsüzlük ilacı arayışı gibi konulara duyduğu ilgiye sık sık atıf yapılmaktadır. Hatta bu konularda etrafındakilerin söylediklerine inandığı ve denilen yere her seferinde bizzat gidip günlerce perinin gelmesini beklediğinden bahsedilmektedir. Bu nedenle tarihçi Sima Guang'ın eleştirilerine de maruz kalmıştır. Bunun somut örneklerini yukarıda verilen Wu Di'nin pişmanlık fermanında da görmek mümkündür.

Bu makale Wu Di döneminin reformlarını ve Hun-Çin ilişkilerini ele almaktadır. Bu doğrultuda birincil tarih kaynaklarından olan Resmi Hanedanlık Kayıtları ve bu kayıtları temel alan ikincil kaynaklardan faydalanılarak Wu Di dönemine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Büyük hedefleri olan Wu Di, tahta geçtiği ilk yıllarda bu hedefleri uygulamaya geçirecek güçten yoksundur. Zira büyük annesi olan İmparatoriçe Dou iktidarın gerçek sahibidir. Wu Di bu hedeflere ulaşmak üzere ancak büyük annesinin ölümünden sonra harekete geçmiştir. Bir imparator olarak otoriteyi eline aldıktan sonra hızla daha öncesinde sahip olduğu büyük hedefler doğrultusunda reformlara girişmiş, dış politikaya odaklanacak Çin için tehdit oluşturan ve bu nedenle içinde nefret beslediği Hunları zayıflatmak için savaş yanlısı politikaları hayata geçirmiştir. Wu Di'nin yaptığı köklü reformlar merkezi hükümetin otoritesini güçlendirme amacına dayalı olarak biçimlenmiştir. Feodal otokrasiyi merkezi hükümet karşısında zayıflatmak üzere yeri geldiğinde beylerin beyliğini ellerinden almış, yeri geldiğinde onlara ağır cezalar uygulamıştır. Wu Di'nin merkezi hükümetin gücünü sağlamlaştırmak üzere köklü reformlara giriştiği bir diğer alan ekonomidir. Gerek toprak sistemi ve tarım, gerek sanayi üretimi ve ticareti merkezi hükümetin sıkı denetimine tabi tutmuş, teknik gelişmelere ön ayak olarak ekonomik verimliliğin artmasını sağlamıştır. Böylece merkezi hükümetin kontrolü altında güçlü bir ekonomi inşa etmiştir. Yine aynı hedefe ulaşmak üzere bürokrasiyi yeniden biçimlendirmiş ve memuriyette Konfüçyüs öğretilerini hâkim kılmıştır. Konfüçyüs Öğretisinden derinden etkilendiği için eski görgü sistemini, törenleri, müzikleri, bu ekole ait her şeyi geri getirmek için çabalamış ve Taixue adı verilen dönemin en yüksek eğitim kurumunu açarak bu öğretinin statüsünü yükseltmiştir. Buna karşın Wu Di'nin uygulamış olduğu politikaların Konfüçyüs ilkelerine tamamen zıt olduğunu söylemek mümkündür.

Wu Di, hanedanlıkta otoritesini tam olarak kurmasının ardından dış politikaya odaklanmış, hanedanlığın en önemli düşmanı olarak gördüğü Hunları yok etmek üzere harekete geçmiştir. Bu amaçla Batı bölgesini keşfetmek üzere seferler düzenlemiş, Hunlara karşı buradaki devletlerle ittifak kurma arayışlarına girmiştir. Bu arayışı sonuçsuz kalsa da Hunlarla savaşma konusunda kararlılığını sürdürmüş, Hun devletine kırk üç kez saldırmış onlarla yıllar süren üç büyük savaşa girişmiştir. Böylece Hunları ciddi ölçüde zayıflatmış ve Hun tehdidini uzun yıllar ortadan kalkmasını sağlamıştır. Ancak bu süreç Han Hanedanlığı için de kolay bir süreç olmamıştır. Onu siyasi, ekonomik ve askeri açıdan yıpratmıştır. Wu Di'nin Hunları bertaraf etmek üzere batı bölgesine yaptığı seferler gerçek hedefine ulaşmasa da İpek Yolu'nun açılması gibi tüm dünyayı etkileyecek bir ticaret yolunun açılmasına vesile olmuştur.

Kaynakça

- Bedel, B. (2015) *Çin'in batı han hanedanlığı hükümdarı Han Wu Di'nin batı bölgesi politikası*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Chang, C. (1966). Military aspects of Han Wu Ti's northern and northwestern campaigns, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 26. 148-173.
- Eberhard, W. (1995). *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hexi zhi Zhan, *baike.baidu.com*. (2020). *baike.baidu.com*:
<https://baike.baidu.com/item/%E6%B2%B3%E8%A5%BF%E4%B9%8B%E6%88%98/4048476> adresinden alındı
- Li, D. (2013). *Xishuo qin han*. Shanghai: Shanghai Renmin Chubanshe.
- Liu Che, *baike.baidu.com*. (2020). *baike.baidu.com*:
[https://baike.baidu.com/item/%E5%88%98%E5%BD%BB/477056?fromtitle=%E6%B1%89%E6%AD%A6%E5%B8%9D&fromid=338322&fr=aladdin#ref_\[64\]_18498609](https://baike.baidu.com/item/%E5%88%98%E5%BD%BB/477056?fromtitle=%E6%B1%89%E6%AD%A6%E5%B8%9D&fromid=338322&fr=aladdin#ref_[64]_18498609) adresinden alındı
- Mobei zhi Zhan, *baike.baidu.com*. (2020). *baike.baidu.com*:
<https://baike.baidu.com/item/%E6%BC%A0%E5%8C%97%E4%B9%8B%E6%88%98/881090> adresinden alındı
- Shan, C. (2011). *Zhongguo huangdi quanzhuan*. Pekin: Zhongguo Huaqiao Chubanshe.
- Türker, N. (2014). *Han hanedanlığı döneminde hunlarla yürütülen heqin politikası (akrabalık yoluyla barış sağlama politikası) ve sonuçları*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wudi Benji, *baike.baidu.com*. (2020). *baike.baidu.com*:
<https://baike.baidu.com/item/%E5%AD%9D%E6%AD%A6%E6%9C%AC%E7%BA%AA/2391447?fr=aladdin> adresinden alındı
- Xu, J. (2004). *Ershisi Shi Quan Shi. Shi Ji, Han Shu*, Shanghai: Hanyu Da Cidian Chubanshe.
- Yolaç, C. (2020). *Herkes için Çin tarihi*. İstanbul: E Yayınları.
- Zhang, G. (2012). *Lidai Mingren Quanzhuan*. Xi'an: Shaanxi Sanqin Chubanshe.
- Zizhi Tongjian, *books.sbbk8.com*. (2020). *books.sbbk8.com*:
<http://book.sbbk8.com/gudai/shishu/zizhitongjian/80316.html> adresinden alındı
- Zui ji zhao, *baike.baidu.com*. (2020). *baike.baidu.com*:
<https://baike.baidu.com/item/%E7%BD%AA%E5%B7%B1%E8%AF%8F/1673383?fr=aladdin> adresinden alındı

¹班固赞曰：汉承百王之弊，高祖拨乱反正，文、景务在养民，至于稽古礼文之事，犹多阙焉。孝武初立，卓然罢黜百家，表章《六经》，遂畴咨海内，举其俊茂，与之立功；兴太学，修郊祀，改正朔，定

历数，协音律，作诗乐，建封禅，礼百神，绍周后，号令文章，涣然可述，后嗣得遵洪业而有三代之风。如武帝之雄材大略，不改文、景之恭俭以济斯民，虽《诗》、《书》所称何有加焉！

ⁱⁱ 臣光曰：孝武穷奢极欲，繁刑重斂，内侈宫室，外事四夷，信惑神怪，巡游无度，使百姓疲敝，起为盗贼，其所以异于秦始皇者无几矣。然秦以之亡，汉以之兴者，孝武能尊先王之道，知所统守，受忠直之言，恶人欺蔽，好贤不倦，诛尝严明，晚而改过，顾托得人，此其所以有亡秦之失而免亡秦之祸乎！

ⁱⁱⁱ 司马迁·《史记·卷四十九·外戚世家第十九》王太后……太子幸爱之，生三女一男。男方在身时，王美人梦日入其怀。以告太子，太子曰：“此贵征也。”未生而孝文帝崩，孝景帝即位，王夫人生男。

^{iv} 司马迁·《史记·卷十二·孝武本纪第十二》孝景十六年崩，太子即位，为孝武皇帝。

^v 司马迁·《史记·卷十二·孝武本纪第十二》元年，汉兴已六十馀岁矣，天下义安，荐绅之属皆望天子封禅改正度也。

^{vi} 司马迁·《史记·卷十二·孝武本纪第十二》後六年，窦太后崩。其明年，上徵文学之士公孙弘等。

^{vii} 《汉书·卷六十八·霍光金日磾传第三十八》：金日磾字翁叔，本匈奴休屠王太子也。

^{viii} 班固·《汉书·卷六十八·霍光金日磾传第三十八》久之，武帝游宴见马，后宫满侧。日磾等数十人牵马过殿下，莫不窃视，至日磾独不敢。日磾长八尺二寸，容貌甚严，马又肥好，上异而问之，具以本状对。上奇焉，即日赐汤沐衣冠，拜为马监，迁侍中、骠马都尉、光禄大夫。

^{ix} 班固·《汉书·卷六·武帝纪第六》秋，匈奴入辽西，杀太守；入渔阳、雁门，败都尉，杀略三千余人。遣将军卫青出雁门，将军李息出代，获首虏数千级。

^x 司马光·《资治通鉴·卷第十九·汉纪十一》卫青等兵出塞六七百里，夜至，围右贤王。右贤王惊，夜逃，独与壮骑数百驰，溃围北去。得右贤裨王十余人，众男女万五千余人，畜数十百万，于是引兵而还。

^{xi} 司马光·《资治通鉴·卷第十九·汉纪十一》霍去病为票骑将军，将万骑出陇西，击匈奴，历五王国，转战六日，过焉支山千馀里，杀折兰王，斩卢侯王，执浑邪王子及相国、都尉，获首虏八千九百馀级，收休屠王祭天金人。诏益封去病二千户。

^{xii} 《汉书·地理志》载：公元前 104 年，西汉政府设置酒泉郡与张掖郡，前 101 年设武威郡，前 88 年设敦煌郡。《汉书·武帝本纪》载：元狩二年（前 121 年）浑邪王降，以其地为武威、酒泉郡；元鼎六年（前 111 年），分置张掖、敦煌郡。

^{xiii} 班固·《汉书·卷六·武帝纪第六》大将军卫青将四将军出定襄，将军去病出代，各将五万骑。步兵踵军后数十万人。青至幕北围单于，斩首万九千级，至阏颜山乃还。去病与左贤王战，斩获首虏七万余级，封狼居胥山乃还。两军士死者数万人。前将军广、后将军食其皆后期。班固·《汉书·卷九十四上·匈奴传第六十四上》票骑之出代二千馀里，与左王接战，汉兵得胡首虏凡七万余人，左王将皆遁走。票骑封于狼居胥山，禅姑衍，临翰海而还。